

УДК [001.89+165.6.8][930.2]

Ю. А. Святець

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Інформаційне поле історичного дослідження*

У статті проводиться аналіз основної інформаційної колізії історичного пізнання, яка полягає у фізичній недоступності подій і явищ минулого як предмета історичної науки для історика-дослідника. Метою дослідження є формулювання та обговорення робочої гіпотези про інформаційне поле історичної науки. У статті подано аналітичну довідку щодо основних ідей та підходів в сфері сучасної теорії інформаційного поля. Здійснено проєкцію основних положень теорії інформаційного поля на історичне дослідження. Показано, що інформаційне поле є реально існуючий носій інформації, що забезпечує її видобування, транспортування, зберігання й візуалізацію, а також надає відомості та знання, зафіксовані в різних формах, тобто реалізує культурні комунікації. Одним з елементів такої культури є вироблені людством знакові системи, що зумовлюють певні контексти. Знаки мають властивість полісемії. Не зважаючи на штучне походження, семиотична реальність є об'єктивною. Водночас знаки забезпечують інтелектуальну діяльність людей. Ментальні знаки в історичному процесі вживання суспільством набувають додаткових значень, породжуючи нові символи. Полісемія формує проблему гносеологічної невизначеності двох стадій – виявлення проблеми та її розв'язання. Історики як дослідники вдаються до когнітивних моделей, що завдяки трансляційній функції дозволяють перенесення інформації з відомого на невідоме. Одним з пояснень полісемії є теорія концептуальної інтеграції, згідно з якою структури вихідних ментальних просторів проєктуються на новий, конструйований, ментальний простір – бленд. Це є результат інтелектуальної здатності людини створювати нові сенси на основі наявних. Оскільки знаки і символи полісемічні, то вони й формують множинність ретроспективних сценаріїв історичних досліджень на стадії постановки проблеми. На етапі ж її розв'язання відбувається активна взаємодія історика з інформаційним полем, яка полягає у верифікації емпіричними даними наявних наукових гіпотез. На цій стадії історик проводить евристичну, аксіологічну та селекційну роботу, результатом якої стає авторська версія історіописання.

Ключові слова: бленд, гіпотеза, знаки, інформація, моделі, невизначеність, полісемія, символи.

Святець Ю. А. Информационное поле исторического исследования.

В статье проводится анализ основной информационной коллизии исторического познания, заключающаяся в физической недоступности событий и явлений прошлого как предмета исторической науки для историка-исследователя. Целью исследования является формулирование и обсуждение рабочей гипотезы об информационном поле исторической науки. В статье представлена аналитическая справка по основным идеям и подходам в области современной теории информационного поля. Осуществляется проекция основных положений теории информационного поля на историческое исследование. Показано, что информационное поле реально существующий носитель информации, который обеспечивает ее получение, транспортировку, хранение и визуализацию, а также предоставляет сведения и знания, зафиксированные в различных формах, то есть реализует культурные коммуникации. Одним из проявлений такой культуры является выработанные человечеством знаковые системы, обуславливающие определенные контексты. Знакам свойственна полисемия. Несмотря на искусственное происхождение семиотическая реальность является объективной. Одновременно знаки обеспечивают интеллектуальную деятельность людей. Ментальные знаки в историческом процессе употребления обществом приобретают дополнительные значения, порождая новые символы. Полисемия

© Святець Ю. А., 2017

* Статтю підготовлено відповідно до завдань держбюджетної теми 0116U003311 «Соціокультурні процеси в Наддніпрянській Україні : питання теорії та методології історії».

формує проблему гносеологічної неопределенності двох стадій – виявлення проблеми і її рішення. Історики як дослідники прибігають до когнітивним моделям, які, завдяки трансляційній функції, забезпечують перенос інформації з відомого на невідоме. Одним з пояснень полісемії є теорія концептуальної інтеграції, згідно з якою структури вихідних ментальних просторів проєцируються на нове, конструйоване, ментальне простор – бленд. Це – результат інтелектуальної здатності людини створювати нові значення на основі наявних. Оскільки знаки і символи багатозначні, то вони і формують множественність ретроспективних сценаріїв історичних досліджень на стадії постановки проблеми. На етапі її рішення відбувається активне взаємодія історика з інформаційним полем, яка заключається в верифікації емпіричними даними наявних наукових гіпотез. На цій стадії історик проводить евристичну, аксіологічну і селекційну роботу, результатом якої стає авторська версія історіописання.

Ключеві слова: бленд, гіпотеза, знаки, інформація, моделі, неопределенність, полісемія, символи.

Sviatets Yu. A. Information field for historical research.

The article analyzes the main information collision of historical knowledge, which consists in physical inaccessibility of events and phenomena of the past as an object of historical science for a historian as an investigator. The aim of the research is to formulate and discuss a working hypothesis about the information field of historical science. The article provides an analytical background on the main ideas and approaches in the field of modern information field theory. The author carries out the projection of the main provisions of the information field theory on historical research. It is shown that the information field is a really existing information carrier that provides its acquisition, transportation, storage and visualization, as well as provides information and knowledge recorded in various forms, realizes cultural communications. One of the manifestations of such a culture is the sign systems, which determine certain contexts. Signs are characterized by polysemy. Despite artificial origin, semiotic reality is objective. Simultaneously, signs provide intellectual activity of people. Mental signs in the historical process of use by society acquire additional meanings, generating new symbols. Polysemy shapes the problem of epistemological uncertainty of two stages – identifying the problem and solving it. Historians as researchers resort to cognitive models, which, thanks to the translational function, ensure the transfer of information from the known to the unknown. One of the explanations of polysemy is the theory of conceptual integration, according to which the structures of the original mental spaces are projected onto a new, constructed, mental space – blend. This is the result of a person's intellectual ability to create new meanings on the basis of the available ones. Since signs and symbols are multi-valued, they form a multiplicity of retrospective scenarios of historical research at the stage of problem formulation. At the stage of its solution, the historian interacts actively with the information field, which consists in verifying empirical data of available scientific hypotheses. At this stage, the historian conducts heuristic, axiological and selection work, which results in the author's version of the historiography.

Key words: blend, hypothesis, signs, information, models, uncertainty, polysemy, symbols.

Постановка проблеми. Історичне дослідження ґрунтується на інформації, взятої з матеріальних носіїв, які історики традиційно вже протягом кількох століть називають джерелами. Це такий образ посудини, з якої можна почерпнути деяку інформацію, що задовольнятиме очікування спраглої людини на знання історика. Ця інформація обов'язково має стосуватися такого симулякру (Бодрияр, 2013), як минуле, – чогось, що трапилося у певною мірою віддалений від теперішнього час. Проте, на нашу думку, виникає колізія – якщо щось відбулося в часи, коли історик не жив і свідком чого не був, а його оточують лише об'єкти, що існують нині, то як він може вивчати це не існуюче щось? І супровідне запитання: чому при суб'єктивному виборі певного об'єкта для пізнання історик не сприймає його саме як джерело інформації, а вдається до медіаторів (посередників), які й визнає за історичні джерела?

Метою даного дослідження є формулювання та обговорення робочої гіпотези про інформаційне поле історичної науки.

Аналіз наукових досліджень. Властивості інформації можна пояснити, спираючись на положення теорії інформаційного поля, які ще в 70-х рр. ХХ ст. розробляв А. О. Денисов. Ця теорія дозволяє на загальних засадах описувати процеси в різних системах – технічних, організаційних, соціальних, здійснювати аналіз процесів керування суспільними конгломератами (економіка, політика, наук, освіта та ін.) (Козлов, 2010, с. 114). Згідно з теорією поняття «інформація» А. О. Денисов розглядав як структуру матерії, що не залежить від її специфічних властивостей (Козлов, 2010, с. 115). На його думку, саме структура як розподіл матерії в просторі може бути схарактеризована кількісно і є власне інформацією (Козлов, 2010, с. 115). Відтворення ж структури матерії на якісно інших носіях або в нашій свідомості є інформація для нас (Козлов, 2010, с. 115). Вчений стверджував, що власне інформація загалом кількісно перевищує інформацію для нас, хоча якісно ці дві форми не відрізняються (Козлов, 2010, с. 116). Власне інформацію А. О. Денисов уявляв як

суму потоків інформації від окремих частин матеріального об'єкта або від сукупності об'єктів, що формують інформаційне поле довкола вимірювача, що його сприймає (Козлов, 2010, с. 116). Окрім цієї *інформації сприйняття* або *чуттєвої інформації*, автор теорії інформаційного поля вирізняє й *логічну інформацію* або *інформаційний потенціал* (Козлов, 2010, с. 115), яка характеризує цілий клас однорідних у певному сенсі об'єктів або властивостей, будучи семантичним синтезом законів логіки, правил функціонування системи та її елементів (Козлов, 2010, с. 117). Перетин інформації сприйняття та інформаційного потенціалу вчений назвав *інформаційною складністю* або *змістом* чи *сенсом* (Козлов, 2010, с. 115), тобто довільний розподіл інформації на тлі накладених на неї логічних зав'язків спричиняє існування певного *змісту*. Зазвичай і в науці, і в побуті кажуть, що певні ситуації мають більший або менший сенс з огляду на певні цілі, а отже зміст або сенс ситуації можна кількісно виміряти (Козлов, 2010, с. 117).

На думку Т. Ожерельєвої (Ожерельєва, 2015, с. 22) та В. Цветкова (Tsvetkov, 2014), інформаційне поле містить певні кількісні та якісні характеристики. Тобто інформаційним можна назвати таке поле, в кожній точці якого наявний принаймні один інформаційно визначений параметр (Цветков, *Естественное и искусственное информационное поле*, 2014, с. 179; Ожерельєва, 2014, с. 23). Під час вимірювання або спостереження людина в інформаційному полі отримує дані, що правлять за основу інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних моделей та знань (Ожерельєва, 2015, с. 22). Це можливо завдяки тому, що об'єкти інформаційного поля є інформаційно-зорієнтованими (Цветков, *Естественное и искусственное информационное поле*, 2014, с. 179). Інформаційне поле править за основу організації даних, дозволяє поєднувати різні показники в одну систему, тому що воно зберігає властивість системності світу й відображає цю властивість (Цветков, *Естественное и искусственное информационное поле*, 2014, сс. 178, 180). Водночас В. Цветков визначив інформаційне поле як інформаційно визначений простір, який характеризують польовим параметром (Цветков, *Информационное описание картины мира*, 2014, с. 10). Тобто інформаційне поле визначають як певну проекцію інформаційного простору.

Соціологи стверджують, що інформаційний простір безпосередньо пов'язаний з соціальним, оскільки інформаційні процеси забезпечують існування суспільства, в якому реалізовані

комунікаційні канали, якими циркулюють інформація, ідеї та наукові уявлення, поширюються знання. Інформаційний простір стимулює розроблення та впровадження нових технологій, зміну поведінкових стандартів, появу нових сфер праці й виробництва та ін. (Игнатов & Пименова, 2007, с. 4).

Т. Ожерельєва вписує інформаційне поле в інформаційний простір, який визначає як пасивне відображення довколишнього світу (Ожерельєва, 2014, с. 22; 2015, с. 22). В інформаційному полі, за її твердженням, існують реальні об'єкти, явища, процеси, тенденції (Ожерельєва, 2015, с. 22). Відношення між ними трансформуються в інформаційні відношення (Ожерельєва, с. 22), тобто, на думку дослідниці, інформаційне поле розкриває характеристика та відношення інформаційного простору (Ожерельєва, 2014, с. 24). Тому не зовсім логічне її твердження, що інформаційний простір та інформаційне поле однаковою мірою стосуються всіх об'єктів (Ожерельєва, 2014, с. 24), бо за її ж словами інформаційних полів може бути багато і кожне може існувати в обмеженій частині інформаційного простору (Ожерельєва, 2014, с. 22). Сутності інформаційного поля приділено частину статті А. О. Майорова «Інформаційні об'єкти в інформаційному полі» (Майоров, 2015, сс. 66, 67), що є дослівним повторенням тексту статей Т. Ожерельєвої.

Слід зауважити, що науковці поки що не дійшли спільної думки щодо сутності інформаційного поля. З лінгвістичних позицій, на думку А. В. Болотнова, будь-яке інформаційне поле (ЗМІ, тексту, мовленнєвої особистості) є виражений мовленнєвими засобами концентрат інформації (який автор асоціює зі знаннями про світ) як результат первинної текстової діяльності та об'єкт вторинного текстової діяльності (Болотнов, 2015, с. 29). З іншого боку, А. В. Шевченко визначає інформаційне поле як сукупність усієї зосередженої в даному обсязі простору-часу інформації безвідносно до її форми і стану, від об'єкта відображення та суб'єкта сприйняття (Шевченко, 2001). Одне з найпростіших визначень характеризує інформаційне поле як сукупність відображень інформаційної системи. При цьому інформаційне поле являє собою множину відображень множини значень інформації (Дрюков & Гатчин, 2007, с. 216).

Подібне визначення дають В. Я. Цветков та В. Г. Бондур, які інформаційним полем називають відображення множини станів реальних об'єктів, властивості й відношення яких змінюються з часом, що спричиняє появу нових подій

(Бондур, 2015, с. 108; Цветков, Информационное описание картины мира, 2014, с. 10). В. Г. Бондур вважає поняття «інформаційне поле» загальним. Світ в інформаційному полі, за його твердженням, постає не тільки субстанціонально (у вигляді інформаційних об'єктів, явищ, процесів, моделей), а й визначається засобами інформаційних відношень, інформаційних форм, формоутворення, самоорганізацію, саморозвиток (Бондур, 2015, с. 109). За твердженням дослідника, інформаційне поле містить відношення та зв'язки, що є результат взаємодії в реальному світі (Бондур, 2015, с. 110). Інформаційні відношення та інформаційні зв'язки зумовлені об'єктивними відношеннями й зв'язками між об'єктами інформаційного поля. Інформаційні відношення відображають прямі, непрямі, первинні та вторинні відношення між реальними об'єктами та їх частинами (Бондур, 2015, с. 111; Цветков, Информационное описание картины мира, 2014, сс. 11, 12). Саме інформаційне поле автор називає основою для формування інформаційних моделей та здійснення інформаційного моделювання (Бондур, 2015, с. 110; Цветков, Естественное и искусственное информационное поле, 2014, с. 180). Інформаційною моделлю називають цілеспрямоване формалізоване відображення суттєвих характеристик та відношень інформаційного об'єкта та інформаційного поля з допомогою системи взаємопов'язаних, ідентифікованих, інформаційно визначуваних параметрів (Цветков, Информационное описание картины мира, 2014, сс. 11, 12). Науковці зауважують на полісемічності інформаційного поля (Бондур, 2015, с. 110) (Цветков, Информационное описание картины мира, 2014, с. 11). Різноманітність об'єктів та відношень знаходить відображення в різних інформаційних описуваннях (Цветков, Информационное описание картины мира, 2014, с. 10). Одним з варіантів інформаційного описування світу В. Я. Цветков називає інформаційне поле (Цветков, Информационное описание картины мира, 2014, с. 10).

Оскільки історія як наука вивчає процеси, учасниками яких є люди, то можна стверджувати, що історія вивчає функціонування антропоєкосистем – систем, в яких відбувається життєдіяльність людей (Гринь, Кузнецов, & Главчев, 2005, с. 206). Кожна така система формує інформаційне поле, яке, на думку українських вчених, формується інформаційними потоками трьох рівнів. Перший рівень формують культурні цінності, що є складниками етнічної самовідомості людей і визначають включення їх до

складу конкретного народу, а не якогось іншого. Другий рівень утворює система знань і уявлень як об'єкт обміну й контактів. Третій рівень утворюють конкретні професійні знання певного колективу або громади (Гринь, Кузнецов, & Главчев, 2005, с. 207).

У зв'язку з присутністю людини в інформаційному полі Р. Г. Болбаков виокремив його суб'єкт та об'єкт (Болбаков, 2017). Автор визначає сутність інформаційного поля як реально існуючий носій, що виявляє, обробляє та споживає інформацію, забезпечує її видобування, транспортування, зберігання й візуалізацію, а також відомості та знання, зафіксовані в різних формах, інформаційні продукти та виробу (Болбаков, 2017, с. 25). Інформаційне поле є активне й відіграє роль опису змісту простору зовнішнього світу (Болбаков, 2017, с. 27) Для Р. Г. Болбакова інформаційне поле є атрибутом соціальної комунікації – «інформаційне поле містить об'єкт та суб'єкт, який має здатності до комунікації та адаптації» (Болбаков, 2017, с. 25). Поняття «суб'єкт» та «об'єкт» інформаційного поля перебувають у стані інформаційної взаємодії. Об'єкт інформаційного поля, на переконання Р. Г. Болбакова, або існує в інформаційному полі, або його фіксують на матеріальному носії за допомогою природної або штучної (формальної) мови (Болбаков, 2017, с. 27). Суб'єкту автором відведена активна роль здійснення певних операцій над об'єктом інформаційного поля в силу того, що суб'єкт наділений властивістю «інтелект» (Болбаков, 2017, с. 27). Завдяки інтелекту суб'єкт інформаційного поля формує нові знання, виявляє відношення та закономірності в зовнішньому світі (Болбаков, 2017, с. 25), трансформує неявні знання в явні на основі власного та чужого досвіду (Болбаков, 2017, с. 26).

Виклад основного матеріалу. Напевне відповідь варто шукати у походженні, природі та властивостях інформації, універсальність та еластичність форми якої почали усвідомлювати з середини ХХ ст. у зв'язку з розвитком комп'ютерних технологій та електронних комунікацій. Історик вирізняється серед інших людей не лише тим, що знає дати та послідовність певних подій, а й має професійні навички оперувати інформацією, точніше вилучати релевантну інформацію з усього, що його оточує, задля реконструкції подій та явищ минулого. Якщо це так, то логічно напрошується висновок, що незалежно від того, чи сприймає він певну інформацію довколишнього світу в даний момент, не можна заперечувати той факт, що

саме цю інформацію вже не засвоїв хтось інший. Інакше, чому два історики, які вивчають один і той самий об'єкт, зазвичай дають відмінні результати опрацювання тотожної інформації? Якщо при цьому відкинути такий чинник, як індивідуальний досвід кожного з істориків, можна дійти висновку, що інформація існує незалежно від пізнавального суб'єкта, від його уявлень, свідомості, діяльності і т. ін. А це породжує думку, що інформація не виникає з нічого і не зникає безслідно (назовсім), а перетворюється з однієї форми в іншу. Якщо це так, то інформація про події та процеси в матеріальному світі й світі людей екзистенціальна. Вона іманентна предметам матеріального світу людей і як речовина або енергія існує завжди.

Історичне явище (подія, процес) постає певним інформаційним детонатором резонансу (стиснутого в часі інформаційного заряду відповідної потужності), своєрідного «пробою» в інформаційному полі, який досягає й людей. Певної потужності обов'язковий інформаційний струс у фізичних об'єктах (системах), що оточують людей і які створені людьми, викликає резонансної сили інформаційну хвилю, амплітуда якої відповідає силі «заряду», нагромадженого за попередній час. Кожній значній або й малозначній події зазвичай передують певні структурні зміни у суспільстві або у фізичних об'єктах, поступове накопичення зсувів та розривів, нагромадження (концентрація) інформаційного потенціалу, який до конкретного моменту (до «критично маси») буває малопомітним (як радіація), не відчутним (як життя). Потрібен «детонатор» (або каталізатор), який би довів інформаційний потенціал до «критичної маси», наприклад, природних, соціальних чи техногенних подій як інформаційно-енергетичного перетворення.

На нашу думку, інформацію як світло можна схарактеризувати подвійною природою – корпускулярно-хвильовою (корпускулярно-флюктуативною). З одного боку, інформацію люди сприймають як семантично цілісні (завершені) повідомлення – порціями. З іншого, – інформація надходить постійно й поступово, переважно поза тим, чи усвідомлює людина це засвоєння. Результати такого сприйняття набувають неоднакову реакцію в людей – від позитивного (комфортного) через нейтральний (симптоматичний) до негативного (дратівливого). Отже, інформаційне поле (аналогічно до магнітного чи електричного) має два полюси – позитивний та негативний.

Подібно до того як звук проходить крізь гази, рідини та тверді тіла, інформація поширюється за посередництва різних станів речовин. І саме цією особливістю інформації традиційно користуються історики, вважаючи за історичні джерела деякі об'єкти в речовій формі. Але повітря як суміш газів є середовищем, що забезпечує завдяки фізико-хімічним властивостям звукову (аудіальну), візуальну та нюхову комунікації. Тверді тіла (наприклад, метали) дозволяють використовувати для комунікації (доступу до інформації) як фізичні (пластичність, міцність, колір, блиск та ін.), так й електромагнітні властивості. Тобто матеріальний світ несе інформацію (формує інформаційне поле) завдяки своїй поліморфності.

Уявлення про інформаційне поле узгоджується з розумінням інформації як мірою зміни невизначеності (незнання) або знятої ентропії (хаотичності), що є однією з характеристик матеріального світу. З іншого боку, визнання існування інформаційного поля дозволяє пояснити, по-перше, чому існує пам'ять (у т. ч. історична), а, по-друге, чому можливе вивчення минулого (і зрештою лише минулого). Визнання існування інформаційного поля, збереження кількості інформації та динамічного перетворення інформації з однієї форми в іншу, дозволяє пояснити таке явище як пам'ять, тобто систему збереження інформації.

На нашу думку, сам факт існування інформаційного поля і є фактом існування пам'яті. Для накопичення інформації живі істоти (люди, тварини) мають мозок та центральну нервову систему. Спільнота таких «носіїв інформації» є засобом забезпечення (на засадах дублювання) збереження інформації про минуле матеріального світу. Така інформація існує в мозкові як певний біохімічний/фізіологічний (навіть електричний) процес як зафіксований рефлекс, що як відомо не завжди контролює свідомість чи бажання людини. Наприклад, судома, ікавка, тример, кріпатура, кашель, чихання та ін. – реакції, що несуть інформацію (є симптомами), проте людина зазвичай їх свідомо не створює. Спільнота «носіїв інформації» формує певну систему дублерів для забезпечення надлишковості (каналів) інформації. Це, з одного боку, значиму (правдиву або хибну) інформацію робить статистично «достеменною» (при цьому не обов'язково істинною), а, з іншого, – забезпечує оптимальну доставку (в часі та/або просторі) певної порції семантичної інформації до пункту призначення (споживача, яким може бути історик).

Таке дублювання формується не лише за допомогою «носіїв інформації», а й довготривалістю існування (консервуванням) матеріальних об'єктів, що життєво супроводжують людство. Зрештою дублювання є наслідком різноманітності матеріального світу, а існування матерії є передумовою реєстрації нею інформації, є речовим її втіленням. У даному разі йдеться про невід'ємність інформаційного поля та матеріального світу. Інформаційне поле – обов'язковий атрибут Всесвіту. Навіть у космічному вакуумі поширюється інформація про вже не існуючі об'єкти, від яких залишився ледве вловимий надчутливими приладами шум, спалах світла або радіопромінь. Так й історики часто доводиться «вловлювати» ледве помітне відлуння явищ минулого.

Інформаційне поле формує певну інформаційну напругу, різницю потенціалів якого в потрібному місці й часі людина ніби з допомогою вольтметра «знімає» для забезпечення свого подальшого функціонування. Налаштування (реакція) на зміни інформаційного поля формує поведінку (роль і місце) людини в матеріальному світі, в умовах якого вона живе й діє. Так людина, рухаючись в обраному напрямі, не замислюється над тим, наскільки правильними є її рухи, – чи потрібна конкретна жестикуляція, чи доречно певна міміка, чи достатній нахил голови, чи не надто широкі кроки та ін. Ці рухи є частиною сутності конкретної людини. Зазвичай в жодному з цих явищ, якщо вони не є аспектами спеціального вивчення (наприклад, на щирість особи), люди не вбачають жодних кодів, але при цьому відбуваються надзвичайно інтенсивні й масивні інформаційні процеси, про які більшість людей не має жодного уявлення. Рослина не має мозку, але «знає» свій вегетаційний час, лютою чи теплою, тривалою чи короткою буде зима, дощовим чи спекотним літо тощо. Біологи пояснюють ці явища біохімічними процесами. Але жоден з таких процесів не відбувається без інформаційної трансформації. Сучасна урбанізація практично стерла пам'ять міського мешканця, який мало залежить від примх природи. Але тривала та люта зима компенсується більшими тонами спаленого палива – концентрату інформації про мільйонрічну історію органічного світу. У декілька хвилин вивільнення теплової енергії ця інформація перетворюється на інформацію про сучасне суспільство та його довкілля (зростання цін на пальне та продукти харчування, забруднення довкілля, підвищення захворюваності населення, соціальні конфлікти та ін.).

Може постати важливе запитання: якщо інформаційне поле зберігає кількість інформації в замкненій системі (соціумі), то чому про конкретні події в матеріальному світі стає відомо не *a posteriori*, а *post factum* (тобто тоді, коли вони вже увійшли в історію, – стали частиною минулого)? Так людство все ще не може передбачити момент землетрусу чи виверження вулкану, початку чи завершення війни, зрештою спрогнозувати події на завтрашній день. Але всім подіям передують певні підготовчі структурні перетворення матеріального світу, які й змінюють інформаційне поле.

Отже, інформація про певну подію завжди містить в собі й інформацію про те, що передувало цій події, тобто про динаміку власне інформаційного поля, перерозподілу інформаційних «зарядів». Якщо інформаційне поле «віщує» певні події, то чому люди не можуть уникнути багатьох з них (зокрема катастрофи)? На нашу думку людина, отримавши мисленнєвий «апарат», втратила здатність до сприйняття та обробки значних обсягів інформація.

Людина надзвичайно повільно мислить. Власне мислення відволікає мозок та органи чуттів й організм в цілому від засвоєння тих змін інформаційного поля, в якому людина перебуває. Мислення створило сито, яке нібито й пропускає інформацію, але лише ту, що просочується крізь отвори. А відтак значна маса інформації залишається перед ситом, поступово «замулюючи» органи чуттів та апарат сприйняття. Загальновідомо, що дитина опановує мови та знання різних галузей значно швидше, ніж дорослий. Не кожен вчений поважного віку засвоює знання в такому ж темпі, як пересічна дитина. З інтенсивністю навчання діти віком до 5 років за даними спеціалістів засвоюють до 70 % інформації від загального життєвого запасу пересічної людини. Саме їх за темпом здобуття знань слід визнавати академіками. Але академік – це не той, хто інтенсивно навчається того, що вже відомо більшості, а той, хто наполегливо розробляє свій науковий клондайк по крихтах з «невідомого» (непізнаного) день у день «намиваючи золотий пісок» знань. Дитина швидко опановує світ ще й тому, що здебільшого її світогляд не зашорений системою табу та фобій, які зазвичай притаманні «вихованим» дорослим.

З «процідженої» інформації людина створює внутрішній світ «осмислених», тобто штучних, конструкцій у вигляді теорій, догм, забобонів, традицій, фобій, метафор, міфів, легенд та баллад, законів, канонів, релігій, табу та ін. Всі ці

конструкції є також складниками інформаційного поля. Вони є наслідок «проціджування», тобто обмеженої пропускної спроможності «каналів» сприйняття інформаційного поля людським мозком. Існує межа пропускної спроможності мозку, за якою не можливе додаткове засвоєння інформації. «Очі бачать те, що звикли бачити». Люди в середині ХХ ст. визнали цю свою обмеженість. Саме тому так наполегливо вони працювали над створенням «зовнішнього мозку», який би опрацьовував в мільйони разів швидше й більше інформації, – комп'ютер.

Для того, щоб відображати інформаційне поле мислення створило метафори першої (природної) й другої (штучної) сигнальних систем живих організмів. Песики Павлова спричинили формування нових інформаційних теорій, водночас звели інформаційне поле лише до комунікаційних каналів. Мислення створило систему знаків, в якій саме ж і заплуталося, бо одні й ті ж речі мають по кілька імен (синоніми) й водночас одним і тим самим ім'ям позначають низку відмінних речей (омоніми). Мислення породило масу мов в тому числі й штучних (есперанто, адо, арго, алгоритмічні та ін.).

Все це, на нашу думку, свідчить більшою мірою про обмежені можливості людини не просто сприймати, а й осягати інформаційне поле, ніж про розумність *Homo sapiens*. Мислення вигадало таку теорію як логіка. Але чимало людей у житті чинять здебільшого всупереч логіці, апелюючи до так званого «здорового глузду». Чи не тому, що логіка – це один із захисних міфів мислення? Чи не тому, що інформаційне поле не підкоряється законам логіки? Чи не тому, що правила логіки ігнорують тотальність всеприсутності інформаційного поля, що сама людина з її мисленням є носій цього інформаційного поля, а дії людей відповідають стану інформаційного поля в даний момент? Досвід Другої світової війни дає чимало прикладів коли люди, поставлені в екстраординарні умови, вчиняли всупереч логіці. Вчорашній боєгуз ставав героєм, викликавши вогонь на себе, хоча логіка життя мала б діяти за почуттям самозбереження, а «ширий» патріот виявлявся зрадником саме через це почуття. Але поняття «трус» і «герой», «патріот» і «зрадник» та ін. є емоційні оцінки певних фактів, що виникають внаслідок певного сприйняття інформаційного поля стороннім оцінювачем. Більшість оцінок, які дає людина, значною мірою мають емоційний, тобто похідний від взаємодії першої та другої сигнальних систем, характер.

Прагнення людей до об'єктивності спрямовувало їх мислення до винайдення інструментів

та створення приладів вимірювання, а в процесі їх вдосконалення – формування певної їх різноманітності. При цьому була запропонована множина шкал, одиниць та еталонів вимірювання. Висока ймовірність того, що еталони вимірювання обиралися довільно. Важко знайти об'єктивні причини для появи й існування еталону метра, літра чи секунди. Це звичайна знакова система, за допомогою якої один суб'єкт передає інформацію іншому. Можна запропонувати інше тлумачення – еталони потрібні для відображення різниці потенціалів інформаційного поля.

Типовим прикладом множинності еталонів можна назвати шкали вимірювання такого близького для істориків часу. Всупереч тому, що нині люди домовилися про використання десяткової системи числення у вимірюваннях, спеціально запровадивши міжнародні стандарти одиниць вимірювання (наприклад, для відстані чи довжини – мкм, мм, см, м, км), для визначення часу послуговуються змішаною системою шкал. Роки лічать за звичайною десятковою системою, взявши за кожен з них час, за який Земля проходить своєю орбітою повне коло довкола Сонця. Більші одиниці обліку часу кратні десяти – століття, тисячоліття і т. д. Але в межах року такої єдності не досягнуто. Рік як астрономічне явище складається з числа діб (повних обертів Землі довкола осі відносно Сонця), але число їх раз на 4 роки виявляється на один більше. Еталон часу для визначення тривалості доби виявився недосконалим – за чотири роки обертання довкола Сонця Земля «накручує» додаткову добу. За такої «поправки» кожні 400 років календар накопичує хибу в одну добу й тоді рік, що за правилами мав би бути високосним, стає звичайним. Так людство, відстаючи в часі, непомітно для себе опиняється в «майбутньому». При цьому більшість людей не відчуває жодного дискомфорту від таких похибок вимірювання часу. Труднощі виникають згодом, коли з'являється потреба установалення істориком факту – дати конкретної події. Тоді це вже може зачепити й обивателя.

Число діб, які становлять рік, нібито визначено за природними еталонами, – періодичністю розташування астрономічних тіл, закономірностями їх траєкторій. Але застосовують й інший поділ року – за місяцями. Сама назва «місяць» свідчить про те, що за еталон взято фази освітлення поверхні супутника Землі, які люди спостерігали зі сталою циклічністю. Людству довелося відмовитися від десяткової системи обліку місяців. Проте сучасні європейські календарі свідчать про те, що в античні часи рік таки

ділили саме на 10 місяців, що зафіксовано в назвах 4 останніх з них. Проте й місяці мають неоднакову тривалість – від 28 до 31 дня. Дрібніша одиниця часу відома як тиждень, який нині становить 7 діб завдяки імператору Октавіану Августу, хоча раніше староримський тиждень налічував 8 днів і нундіни (дев'ятий день, в який відбувалися торги й полагоджували урядові справи). Але в обох варіантах не можна назвати об'єктивні підстави відповідної тривалості тижня. Сказати б, що семиденна система дозволяє забезпечити рівне число тижнів щомісяця, – не можна. Зазвичай пояснюють сакральністю числа «сім». Господь, згідно з Біблією, творив Світ п'ять днів, на шостий (Шабат) вирішив відпочити, а сьомий став «післявідпочинковим» – недільним (і початком нового тижня). В Християнстві сьомий день пов'язують з Воскресінням Спасителя. При цьому певний час у минулому, а в окремих народів і нині, тиждень має за початок саме неділю.

Поділ доби на дрібніші частини спирається на інші правила. За еталон править сама Земля, що обертається довкола своєї осі й у чому можна переконатися спостерігаючи за «рухом» світила на небосхилі. Але постає запитання, чому доба поділяється саме на 24 години? Якщо облік часу прив'язаний до повного обертання планети, то логічно було б запровадити поділ, наприклад, на 36 годин, де кожна година становила б $\frac{1}{10}$ повного кола в градусах (360°). Однак обрано дванадцяткову систему числення. Година ж складається з 60 хвилини, кожна з яких містить 60 секунд, тобто вживають шестидесяткову систему числення. Секунди ж поділяються вже на десяті, соті, тисячні й т.д. частки, тобто вимірюються на основі десяткової системи.

Прискіплива увага до одиниць часу свідчить про відсутність єдиних принципів його вимірювання, а також непідпорядкування якійсь єдиній системі числення. Проте пересічна людина зазвичай без годинника може визначитися з тим, яка пора доби відповідає даному моменту. Річ навіть не в різноманітності шкал вимірювання часу, а в тому, що навіть якби таких шкал не було, або була б якась єдина, це зовсім не мало б означати, що інформація про час відсутня. Сама матерія є втіленням часу. Рух матерії, постійна видозміна її форм та структур містять інформацію про час. Хоч власне сам час – доволі відносна характеристика світу, на який можуть впливати швидкості.

Водночас, фізики виявили частинки матерії, які несуться в просторі Всесвіту пронизуючи все на власному шляху зі швидкістю світла,

тобто фактично існують поза часом, – нейтрино. То ж чи не вони є носіями інформаційних зарядів космосу, оскільки ні електричних, ні магнітних зарядів вони не мають?

Уявлення про інформаційне поле як форму матерії дозволяє дійти висновку, що інформація не може бути ні достовірною, ні недостеменною, оскільки інформація – це певна субстанція матерії, а субстанції не бувають ні достовірними, ні недостовірними. Проблема в тім, як ми як суб'єкти (реципієнти) сприймаємо інформацію. Коли ілюзіоніст демонструє фокус (саме слово «фокус» говорить про зосередження уваги на чомусь конкретному), то результат його дійства не викликає «сумнівів» у глядачів чи слухачів. Тобто візуальна та аудіальна інформація, яку отримали реципієнти, є реальною (достеменною).

Але відчуття «дива» (тобто непояснюваного в даний момент) на основі наявного досвіду та знань, є наслідок того, що глядач отримав відфільтровану інформацію. Частина каналів, якими ця інформація мала б сприйматися була спостерігачеві недоступною. Це може відбуватися з різних причин. Насамперед ефект фокусу досягається шляхом відволікання уваги від основного (а точніше концентрація уваги на несуттєвому). Використання звичайного фізичного (синтаксичного) шуму забезпечує престижиджитатору контроль за каналами доставки інформації. В такий спосіб не порушуючи достовірності інформації замість однієї його частини про основне дійство пропонуються супровідні, так би мовити інформаційний шлейф цього дійства, – щирі пропозиції перевірити реквізит.

Але річ у тім, що перевіряючий не здогадується наперед, що саме слід шукати, а лише констатує існування вказаних йому предметів чи очевидних фактів. Саме такий принцип контролю за каналами доставки інформації застосовують в засобах реклами. Не маючи змоги подати вичерпну інформацію про товар чи послугу (у т. ч. про вади) рекламодавці часто взагалі не повідомляють майже нічого про них, а лише апелюють до думки «авторитету», що нібито вподобав цей товар чи цю послугу, і в такий спосіб формується позитивне ставлення, а навіть не образ самого рекламованого предмета. Іншими словами попри те, що товар «випромінює» вичерпну інформацію про себе, маніпулюючи інформаційними каналами рекламодавець «ізолює» певну її частину, що зовсім не означає, що отримане внаслідок таких обмежень повідомлення буде недостовірним.

Маніпулювання каналами можливе внаслідок того, що можливості людини до сприйняття

інформації, що має штучне походження (текст, мова, відео та ін.), досить обмежене, оскільки потребує значного часу на розпізнавання та різноманітні перетворення послідовності (діахронного сприйняття) знаків з однієї системи кодів в іншу. При цьому дискретні знаки (наприклад, букви або цифри) перетворюються у безперервні (слова, образи), а безперервні – у дискретні. Друкований текст потребує лінійного (послідовного) прочитання – розподілу поля аркуша на рядки, рядка – на дискретні знаки (літери), потім сполученню послідовності літер у слова, слів у словосполучення, останніх в речення і т. д. При цьому мозок людини повинен не тільки «згадати» відповідність звуків (фонем) буквам (графемам), а й після поєднання букв у слова – згадати чи досягнути його смисл. Проте смисл слова не завжди один і той самий, оскільки часто залежить від контексту. Коли відомого персонажа Чінгачгука один з мандрівників запитав про назву місцевості, індіанець відповів: «Як називаються ці хмари на цьому небі?». Для тубільця його простір мешкання існує як динамічний образ, що не може мати конкретного імені. Фактично відповідь індіанця можна пов'язати з висловом «Називати – означає втрачати». Назва або ім'я – лише символ об'єкта, який несе незрівнянно більше інформації, ніж сам цей символ.

Обрання людиною конкретного символу є послуговування лише одним з каналів інформації, що може спричинити неадекватне відтворення об'єкта в її уявленнях аж до стереотипів та забобонів. Конфуцію приписують таку думку: «Давні люди вважали за доцільне промовчати, соромлячись, що можуть не встигнути за словом». Вислів цей не тільки фіксує необхідність підважувати слова справами, а й той факт, що сказати про дещо водночас означає проігнорувати або заперечити решту. Г. В. Ляйбниц в «Історії ідеї універсальної характеристики» писав, що люди зберегли властиву їм природну схильність вважати, що за допомогою чисел, знаків (*characters*) та певної нової мови можна відкрити чарівні речі.

Проте ніхто не спробував створити мову або характеристику (*characteristics*), в якій водночас містилося і мистецтво відкриття, і мистецтво судження, тобто знаки або характери якої являли б собою те ж, чим арифметичні знаки постають для чисел, а алгебраїчні – для абстрактно взятих величини. І далі Г. В. Ляйбниц висловлює думку переконання, що Бог, даруючи людству ці дві науки, вочевидь, прагнув нагадати, що в нашому розумі приховано таємницю значно важливішу і ці дві науки – лише її тіні

(Ляйбниц, 1984, с. 412, 413). Наприклад, за початковим значенням *Fatum* (вимовлене) є те саме, що й *dictum* (сказане), а за узусом (значенням слова, рівною мірою відомим усім, хто розмовляє даною мовою) – «те, що неминуче відбудеться», тобто «Слово Боже про майбутнє», оскільки за Словом господнім настає справа (Ляйбниц, 1984, с. 66). Цікаво, що і слов'янське «рок» (*fatum*) пов'язане з «рокот» «від звуконаслідувальної основи псл. *rok- / rek-» (кричати, ревити, звучати, бриніти, гриміти) (Мельничук, 2006, с. 119), а українське «рік» пов'язане зі старослов'янським рокі – «призначений заздалегідь термін» (Мельничук, 2006, сс. 94, 95). Але, якщо слово «рік» пов'язане з «ректи», то «нарікати» ім'ям – давати не просто ім'я, а визначати долю. Тобто «рік» або «рок» – це і є доля, а доля, як відомо, суто індивідуальна. Отже, предковічні люди не ототожнювали механістично рік з астрономічними законами, а пов'язували їх з долею людини. Тому й рік (рок) у кожної людини вважали індивідуальним, бо він заданий астрологічно – співвідношенням небесних сил. Сучасний же рік відокремлений від долі людини, хоча й вимірює її життя.

Деяка річ, писав Г. В. Ляйбниц, виражає іншу, коли в ній є властивості, які відповідають властивостям речі, яку виражають. Але ці вираження (*expressiones*) бувають різними. Наприклад, схема устрою (*modulus*) виражає саму машину, графічне зображення зовнішнього вигляду предмета на площині (креслення) виражає тіло, мова виражає думки й істини, цифри (*characteres*) виражають числа, алгебраїчний вираження – коло або іншу фігуру. І для усіх цих виражень спільним є те, що лише розгляд властивостей того, що виражає, дає можливість дійти до пізнання відповідних властивостей речі, що виражається. Звідси випливає, що не існує необхідності того, щоб виражаюче було подібним до виражуваного, але потрібне лише збереження певної аналогії властивостей (Ляйбниц, 1984, сс. 108, 109).

Іншими словами Г. В. Ляйбниц вказував на те, що в самій матерії, в різноманітних її формах (речах), закладені необхідні інформаційні потенціали. Речі не можуть бути недійсними, як і їх властивості. Але доступ до властивостей одних речей одержати легше, а до інших – складніше. Тобто доцільно добирати відповідні точки дотику (інформаційні шупи), в яких можна було б одержати відповідну інформацію про ці властивості, посиливши в такий спосіб їх вплив на органи сприйняття інформації людиною.

Г. В. Ляйбниць зауважував також, що одні вираження мають природну основу, інші ж, принаймні частково, – ґрунтуються на сваволі. Ті вираження, що спираються на природу, «вимагають» певної зовнішньої схожості між тим, що виражає, і тим, що виражається. Свавільні ж вираження утворюються за допомогою слів або знаків (*characteres*) (Лейбниц, 1984, с. 109). Тому *verba non dant conceptus, sed supponunt* (слова не надають розуміння смислу, а припускають його наявність), тобто надають лише засіб відшукати те, що не можна було б віднайти без них. Але завжди слід мати на увазі їх значення (Лейбниц, 1984, с. 292). Будь-яка повна дія, на думку вченого, репрезентує власну повну причину, оскільки пізнавши цю дію можна дійти до пізнання її причини.

Філософ вважав, що дії, що відбуваються внаслідок однієї і тієї ж причини, взаємно виражають одна одну, як, наприклад, вербальна мова й жестикуляція. Так глухі люди розуміють тих, хто мовить за рухами рота (мімікою і жестами) (Лейбниц, 1984, с. 109). Вчений був впевнений, що не існує речі, яка не могла б бути виражена у загальноживаних термінах, у крайньому разі – у кількох. На його думку, слід вважати недійсним, вигадкою, нонсенсом те, що не має у загальнонародній мові бодай якоїсь назви, хоча б родової (тобто такої, яка у поєднанні з іншими, також родовими, назвами могло б зрештою виразити специфіку мови) (Лейбниц, 1984, с. 70). Так філософи вирізняються з-поміж людей не стільки тим, що по бачать інші речі, скільки тим, що бачать їх по особливому (що схоже на маніпулювання точками дотику до інформаційного поля), тобто очима розуму, й уважно розмірковують над речами, зіставляючи їх з усіма іншими. А увагу людини до якоїсь речі не можливо привернути легшим способом, ніж дати їй найменування словом, яке стає міткою для власної пам'яті і знаком судження для інших (Лейбниц, 1984, с. 74). У такий спосіб така сама актуалізація обраного інформаційного каналу, що й у разі фокусу чи реклами, оскільки філософи зазвичай дивляться на те ж, що й решта людей, але звертають увагу на те, що для інших є «непомітним».

Діяльність суспільства (людей) пов'язують з формуванням культури, у т. ч. й інформаційної. За однією із соціологічних концепцій (*George Gerbner*) соціальна інформація виникає внаслідок культурних комунікацій. Задля забезпечення таких комунікацій люди розроблюють різноманітні знакові системи, які зумовлюють певні контексти. Соціальна комунікація, на думку С. В. Янковського, структурується інформацією,

елементи якої передбачають кодування, трансмісію, інтерпретацію (Янковський, 2011, с. 14). З огляду на інформаційну структуру соціальна комунікація становить комунікативний процес, тобто спілкування, забезпечення контактів та ефективної взаємодії членів як соціальної спільноти, так і окремих соціальних груп, з яких вона складається (Янковський, 2011, с. 14).

Метою комунікації є передавання/циркулювання інформації в спільноті. Комунікація, тобто існування й отримання інформації, можлива завдяки існуванню певних знакових систем. З розвитком суспільства знакові системи ускладнюються й урізноманітнюються. Іншими словами люди винаходять цілий комплекс засобів «зняття» інформації з інформаційного поля у вигляді знакових систем. Адже для того, щоб отримати й зрозуміти певну порцію інформації потрібен відповідний код, на основі якого й конструюється знакова система.

Знакові системи розкривають сутність інформаційної культури (Янковський, 2011, с. 15). Однак самі знаки полісемічні оскільки мають суб'єктивне походження, але вони існують об'єктивно. Тим самим створюється «реальність, що існує у вигляді знаків і знакових систем, при цьому семіотична реальність від початку й до кінця є плід розуму та рук людини» (Луцьянова, 2013–2014, с. 156). При цьому світ знаків модифікує наші уявлення про світ лише в процесах комунікацій (Луцьянова, 2013–2014, с. 156). На думку філософа Н. О. Лук'янової, семіотична реальність існує незалежно від нашої свідомості й розвивається за власними законами, об'єктивізуючись у формі зафіксованих у комунікаціях суспільною традицією знаків та знакових систем (Луцьянова, 2013–2014, с. 156). Як стверджував Ч. С. Пірс ми думаємо лише за допомогою знаків (Пірс, 2009, с. 94).

Ці ментальні знаки мають змішану природу, а їх символічні частини називають концептами. (Пірс, 2009, с. 94). Якщо людина створює новий символ, то це відбувається завдяки думкам, які містять концепти. Лише із символів можуть утворюватися нові символи, стверджував вчений. Символ, що одного дня з'явився, поширюється серед людей. У вживанні та досвіді його значення зростає (Пірс, 2009, с. 94). І, нарешті, Ч. С. Пірс висловив важливу для істориків сентенцію: «Такі слова, як *сила*, *закон*, *багатство*, *весілля*, означає для нас дещо цілком відмінне, ніж те, що вони означали для наших диких пращурів» (Пірс, 2009, с. 94).

Оскільки символи змінюють і множать свої значення, тобто формують полісемію, неми-

нуче постає проблема гносеологічної невизначеності. На думку А. М. Дорожкіна та Д. Ю. Дороніна, ситуація невизначеності полісемічна й метафорична, оскільки так звані когнітивні метафори і створюють полісемію (Дорожкін & Доронин, 2012, с. 43). Вчені обґрунтовують свою позицію наявною в методології науки розуміння моделювання як універсального когнітивного медіатора і ретранслятора інформації від об'єкта до суб'єкта, як посередника пізнавального процесу, а головне як засіб осягнення складних систем (а історичні явища і процеси належать, на мою думку, саме до таких), безпосереднє вивчення яких утруднене (наприклад, внаслідок руйнівної сили часу) або взагалі неможливе за даного рівня наукового пізнання (Дорожкін & Доронин, 2012, с. 42).

Відтак трансляційна (інтегративна) функція моделі дозволяє дати первинний опис ще не вивченого явища не в іманентних йому термінах, бо мова інтерпретації оригіналу ще не сформувалася і зазвичай недостатньо розвинута, а в термінах модельного аналога (Дорожкін & Доронин, 2012, с. 42). Саме трансляційна функція моделювання, тобто перенесення інформації з відомого на невідоме, і породжує полісемію і метафори, до яких історик змушений вдаватися в процесі дослідження подій і явищ минулого. «Метафора і полісемія є когнітивні засоби і механізми в ситуації невизначеності й розв'язання проблемних ситуацій» (Дорожкін & Доронин, 2012, с. 43).

Вчені зауважили, що слід розрізнити полісемію виявлення нового знання або постановки проблеми та полісемію стадії розв'язання проблеми. На стадії виявлення проблеми адекватна модель шуканого знання в ситуації невизначеності є відкрита, суперечлива, полісемічна, що спричинене надлишком інформації й відсутністю догматичної домінанті. На цій стадії справедливі всі можливі ідеї й версії. На етапі розв'язання проблеми невизначеність постає як утруднення, що є наслідком необхідності пошуку, оцінювання й відбору оптимального варіанту рішення. В такій ситуації полісемія постає як умова й засіб пошуку варіанту виходу з утруднення шляхом перебору гіпотез (Дорожкін & Доронин, 2012, с. 43).

За гіпотезою Ж. Фоконьє та М. Тернера багатозначність виникає внаслідок когнітивної операції концептуальної інтеграції (Fauconnier & Turner). «Полісемія поширена в мові і виявляється у багатьох формах. Це не просто нещасний випадок історії чи синхронії, а скоріше важливий прояв гнучкості, адаптивності та багатства потенціалу сенсу, який лежить у самому

серці того, що таке мова і для чого вона є. Це також є симптомом (а не примітивним компонентом) того, в який спосіб різні пізнавальні операції сприяють творчості на багатьох рівнях» (Fauconnier & Turner, 2003, р. 80).

Концептуальна інтеграція являє собою миттєвий процес творчого поєднання інформативних елементів в системі ментальних просторів. Концептуальна інтеграція здійснюється в процесі динамічного побудови значення. Її суть полягає в тому, що структури вихідних (*input*) ментальних просторів проєктуються на новий, конструйований, ментальний простір – бленд (*blend*). Бленд є цілісний, компактний конструкт, який легко запам'ятовується. Бленд не тотожний жодному з вихідних просторів і не може бути зведений до суми їх елементів (Боярская, 2006, с. 82) (Turner, 2008, р. 13).

Ідею, що лежить в основі теорії концептуальної інтеграції, можна сформулювати так: а) однією з основних особливостей людини, що відрізняє його від інших біологічних видів, є здатність створювати нові сенси на основі вже наявних; б) одна з основних форм реалізації цієї здатності, що знаходить різноманітне застосування в мові й культурі, полягає в породженні нових сенсів інтегрального ментального простору (*blending space*), або бленда, на основі декількох базових ментальних просторів (*input spaces*) (Глебкін, 2013).

Оскільки історики в професійній діяльності для репрезентації результатів досліджень послуговуються природними мовами, важливо пам'ятати, що полісемія є невід'ємна риса природних мов. Багатозначність, з одного боку, є наслідок власне природи мови, а з іншого, особлива риса функціонування свідомості. Слова природних мов являють універсальну основу для розвитку полісемії. (Боярская, 2010, с. 20). Природні мови розширюють багатозначність своїх одиниць, завдяки чому обмежена їх кількість дозволяє збільшувати число значень, досягаючи мовної економії (Боярская, 2010, с. 19).

Проблема вибору адекватного значення (сенсу) невід'ємна від розгляду лексичної багатозначності. Такий вибір здійснюють в результаті аналізу фіксованого набору конвенціональних значень з урахуванням контексту. При виконанні операції вибору не тільки обирають адекватне значення з числа вже існуючих, а можуть формувати і нове значення, прив'язане до контексту (Боярская, с. 20).

Висновки. Об'єкти та події своєю екзистенцією формують неоднорідність матеріального світу, що спричиняє ентропійні процеси енерге-

тичного та інформаційного профілів. Відтак матеріальний світ охоплює інформаційне поле, яке існує завдяки неперервним комунікаційним процесам. Реальному світові відповідає світ знаків і символів. Ця семіотична реальність є результат інтелектуальної діяльності людей. Воднораз знаки і символи існують об'єктивно. Вони з часом набувають додаткових значень, стаючи полісемічними. Історики для «завершення» комунікації з минулим виявляють в інформаційному полі знаки та символи, що були створені в минулі часи, поширилися в суспільстві, набули додаткових значень і побутують в

сьогоденні. Полісемія породжує також когнітивну невизначеність в перебігу історичного дослідження. Оскільки знаки і символи полісемічні, то вони й формують множинність ретроспективних сценаріїв історичних досліджень на стадії постановки проблеми. На етапі ж її розв'язання відбувається активна взаємодія історика з інформаційним полем, яка полягає у верифікації емпіричними даними наявних наукових гіпотез. На цій стадії історик проводить евристичну, аксіологічну та селекційну роботу, результатом якої стає авторська версія історіописання.

Бібліографічні посилання

- Бодриар, Ж. (2013). Симулякри и симуляция. Тула.
- Болбаков, Р. Г. (2017). Взаимодействие субъекта и объекта в информационном поле. *Перспективы науки и образования* (1(25)), 24–28.
- Болотнов, А. В. (2015). Информационное поле и его типы в медиакоммуникации: лингвистический аспект. *Вестник Томского государственного педагогического университета* (9(162)), 28–33.
- Бондур, В. Г. (2015). Информационные поля в космических исследованиях. *Образовательные ресурсы и технологии* (2(10)), 107–113.
- Боярская, Е. Л. (2006). Полисемия как результат концептуальной интеграции. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта* (2), 81–86.
- Боярская, Е. Л. (2010). Некоторые аспекты когнитивной теории многозначности. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта* (2), 19–27.
- Глебкин, В. В. (2013). Теория концептуальной интеграции Ж. Фоконье и М. Тернера: опыт системного анализа. *Вопросы философии* (9), 161–174. Отримано з http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=826&Itemid=52.
- Гринь, С. О., Кузнецов, П., & Главчев, М. І. (2005). Інформаційне поле антропоєкосистеми та його проблеми. *Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний університет»*. Серія: *Інформатика та моделювання* (56), 206–209.
- Дорожкин, А. М., & Доронин, Д. Ю. (2012). Гносеологическая неопределенность в научной и мифологической рациональности. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского* (1(3)), 35–46.
- Дрюков, Н. Ю., & Гатчин, Ю. А. (2007). Методы формирования информационного поля в информационной системе. *Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики* (№ 40), 215–220.
- Игнатов, В. С., & Пименова, Д. В. (2007). Информационное пространство. Структура и функции. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки* (3), 3–10.
- Козлов, В. (2010). Теория информационного поля и информационный подход к анализу систем. *Прикладная информатика* (3(27)), 113–128.
- Лейбниц, Г. В. (1984). Сочинения: в 4-х т. Москва: Мысль.
- Лукьянова, Н. А. (2013–2014). Семиотическая сборка субъекта в социальном конструировании. *Вопросы социальной теории* (7(1–2)), 155–167.
- Майоров, А. О. (2015). Информационные объекты в информационном поле. *Образовательные ресурсы и технологии* (1(9)), 66–73.
- Мельничук, О. С. (Ред.). (2006). Етимологічний словник української мови: у 7 т. (Томи Р–Т). Київ: Наукова думка.
- Ожерельева, Т. А. (2014). Об отношении понятий информационное пространство, информационное поле, информационная среда и семантическое окружение. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований* (10), 21–24.
- Ожерельева, Т. А. (2015). Модели отношений данных в информационном поле. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований* (2), 22–24.
- Пирс, Ч. С. (2009). Что такое знак? *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. (3(7)), 88–95.
- Цветков, В. Я. (2014). Естественное и искусственное информационное поле. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований* (5), 178–180.
- Цветков, В. Я. (2014). Информационное описание картины мира. *Перспективы науки и образования* (5(11)), 9–13.
- Шевченко, А. В. (2001). Проблемы формирования психосемантического поля информационного пространства. *Государственная информационная политика : концепции и перспективы*, с. 41.

- Янковский, С. В. (2011). Модели социальных коммуникаций. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія* (1), 12–19.
- Fauconnier, G., & Turner, M. (2003). Polysemy and Conceptual Blending. y V. H. Brigitte Nerlich (ed.), *Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language* (pp. 79–94). Berlin & New York: Mouton de Gruyter. Retrived from : <http://ssrn.com/abstract=1346508>

- Fauconnier, G., & Turner, M. (n. d.). Polysemy and conceptual blending. *Trends in Linguistics. Studies and Monographs* (142), 77–93.
- Tsvetkov, V. Y. (2014). Information field. *Life Science Journal* (11(5)), 551–554.
- Turner, M. (2008). Frame Blending. (R. R. Favretti, ed.) *Frames, Corpora, and Knowledge Representation*, 13–32. Retrived from : <http://ssrn.com/abstract=1321302>.

References

- Baudrillard, J. (1995). Simulacra and Simulation. doi:10.3998/mpub.9904
- Bolbakov, R. G. (2017). Vzaimodeystviye sub"yekta i ob"yekta v informatsionnom pole [Interaction between the subject and the object in the information field]. *Perspektivy nauki i obrazovaniya [Prospects of science and education]* (1 (25)), 24–28 (in Russian).
- Bolotnov, A. V. (2015). Informatsionnoye pole i yego tipy v mediakuomunikatsii: lingvisticheskiy aspekt [Information field and its types in media communication: linguistic aspect]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta [Bulletin of the Tomsk State Pedagogical University]* (9 (162)), 28–33 (in Russian).
- Bondur, V. G. (2015). Informatsionnyye polya v kosmicheskikh issledovaniyakh [Information fields in space research]. *Obrazovatel'nyye resursy i tekhnologii [Educational resources and technologies]* (2 (10)), 107–113 (in Russian).
- Boyarskaya, E. L. (2006). Polisemiya kak rezul'tat kontseptual'noy integratsii [Polysemy as a result of conceptual integration]. *Vestnik Rossiyskogo gosudarstvennogo universiteta imeni I. Kanta [Bulletin of the Immanuel Kant Russian State University]* (2), 81–86 (in Russian).
- Boyarskaya, E. L. (2010). Nekotoryye aspekty kognitivnoy teorii mnogoznachnosti [Some aspects of the cognitive theory of polysemy]. *Vestnik Rossiyskogo gosudarstvennogo universiteta imeni I. Kanta [Bulletin of the Immanuel Kant Russian State University]* (2), 19–27 (in Russian).
- Dorozhkin, A. M., & Doronin, D. Yu. (2012). Gnoseologicheskaya neopredelennost' v nauchnoy i mifologicheskoy ratsional'nosti [Epistemological uncertainty in scientific and mythological rationality]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo [Bulletin of the N. I. Lobachevsky University of Nizhny Novgorod]* (1 (3)), 35–46 (in Russian).
- Drukov, N. Yu., & Gatchin, Yu. A. (2007). Metody formirovaniya informatsionnogo polya v informatsionnoy sisteme [Methods of the information field formation in the information system]. *Nauchno-tekhnicheskii vestnik informatsionnykh tekhnologiy, mekhaniki i optiki [Scientific and Technical Bulletin of Information Technologies, Mechanics and Optics]* (40), 215–220 (in Russian).
- Fauconnier, G., & Turner, M. (2003). Polysemy and Conceptual Blending. y V. H. Brigitte Nerlich (Ред.), *Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language* (pp. 79–94). Berlin & New York: Mouton de Gruyter. Retrived from <http://ssrn.com/abstract=1346508>. doi:10.1515/9783110895698.79.
- Fauconnier, G., & Turner, M. (n.d.). Polysemy and conceptual blending. *Trends in Linguistics. Studies and Monographs* (142), 77–93.
- Glebkin, V. V. (2013). Teoriya kontseptual'noy integratsii Zh. Fokon'ye i M. Terner: opyt sistemnogo analiza [Theory of J. Fauconnier and M. Turner's conceptual integration: an experience of system analysis]. *Voprosy filosofii [Questions of Philosophy]*, 161–174 (in Russian). Retrived from : URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=826&Itemid=52.
- Grin, S. O., Kuznetsov, P., & Glavchev, M. I. (2005). Informatsiyne pole antropoekosistemy ta yoho problemy [Information field of the anthropoecosystem and its problems]. *Visnyk natsional'noho tekhnichnoho universytetu «Kharkivs'kyi politekhnichnyi universytet». Seriya: Informatyka ta modelyuvannya [Bulletin of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic University». Series: Computer Science and Modeling]* (56), 206–209 (in Ukrainian).
- Ignatov, V. S., & Pimenova, D. V. (2007). Informatsionnoye prostranstvo. Struktura i funktsii [Information space. Structure and functions]. *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Povolzhskiy region. Obshchestvennyye nauki [News of higher educational institutions. Povolzhsky region. Social Sciences]* (3), 3–10 (in Russian).
- Kozlov, V. (2010). Teoriya informatsionnogo polya i informatsionnyy podkhod k analizu sistem [Information Field Theory and Information Approach to Systems Analysis]. *Prikladnaya informatika [Applied Informatics]* (3(27)), 113–128 (in Russian).
- Leibniz, G. V. (1984). Sochineniya v 4-kh tomakh [Works in 4 volumes]. Moscow (in Russian).
- Lukyanova, N. A. (2013–2014). Semioticheskaya sborka sub"yekta v sotsial'nom konstruirovani [Semiotic assembly of the subject in the social construction]. *Voprosy sotsial'noy teorii [Questions of social theory]*, (7 (1–2)), 155–167 (in Russian).

- Mayorov, A. O. (2015). Informatsionnyye ob"yekty v informatsionnom pole [Information objects in the information field]. *Obrazovatel'nyye resursy i tekhnologii* [Educational resources and technologies] (1 (9)), 66–73 (in Russian).
- Melnychuk, O. S. (ed.). (2006). Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: u 7 t. [The etymological dictionary of the Ukrainian language: 7 volumes] (Vol. R–T). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Ozherelieva, T. A. (2014). Ob otnoshenii ponyatiy informatsionnoye prostranstvo, informatsionnoye pole, informatsionnaya sreda i semanticheskoye okruzheniye [About the relation of information space, information field, information environment and semantic environment concepts]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy* [International Journal of Applied and Fundamental Research] (10), 21–24 (in Russian).
- Ozherelyeva, T. A. (2015). Modeli otnosheniy dannykh v informatsionnom pole [Models of data relations in the information field]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy* [International Journal of Applied and Fundamental Research] (2), 22–24 (in Russian).
- Pierce, C. S. (2009). Chto takoye znak? [What is a sign?] *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. Sotsiologiya. Politologiya* [Bulletin of Tomsk State University. Philosophy. Sociology. Political science] (3(7)), 88–95 (in Russian).
- Shevchenko, A. V. (2001). Problemy formirovaniya psikhosemanticheskogo polya informatsionnogo prostranstva. [Problems of the formation of the psychosemantic field of the information space]. *Gosudarstvennaya informatsionnaya politika: kontseptsii i perspektivy* [State Information Policy: Concepts and Prospects], p. 41 (in Russian).
- Tsvetkov, V. Y. (2014). Information field. *Life Science Journal* (11(5)), 551–554.
- Tsvetkov, V. Y. (2014). Informatsionnoye opisaniye kartiny mira [Information description of the picture of the world]. *Perspektivy nauki i obrazovaniya* [Prospects of science and education] (11), 9–13 (in Russian).
- Tsvetkov, V. Y. (2014). Yestestvennoye i iskusstvennoye informatsionnoye pole [A natural and artificial information field]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy* [International Journal of Applied and Fundamental Research] (5), 178–180 (in Russian).
- Turner, M. (2008). Frame Blending. (R. R. Favretti, Ред.) *Frames, Corpora, and Knowledge Representation*, 13–32. Retrived from : URL: <http://ssrn.com/abstract=1321302>.
- Yankovsky, S. V. (2011). Modeli sotsial'nykh komunikatsiy [Models of social communications]. *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Filosofiya, kul'turolohiya, sotsiolohiya* [Visnyk of the Mariupol State University. Series: Philosophy, Culturology, Sociology] (1), 12–19 (in Ukrainian).

Надійшла до редколегії 07.09.2017